

12. Ковтун Е. Н. История, культура, литература на филологических факультетах: проблема единой концепции преподавания // Язык и культура. Третья международная конференция. Тезисы докладов. – К.: Collegium, 1994.

УДК 376.353

*Абрамчук О. В., Іванець Т. Ю.
(Вінниця, Україна)*

СУЧАСНИЙ СТАН МОВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ ВНЗ

У статті розглядаються проблеми сучасного стану розмовного стилю та шляхи удосконалення культури мовлення студентів.

Ключові слова: мовні норми, стильові норми розмовного стилю, культура мовлення. The paper considers the issues of contemporary state of talking style and the ways of improvement of students' talking culture.

Key words: Language norms, stylistic norms of colloquial language, standart of speech.

Мовою нації визначається моральне здоров'я народу, його розвиненість, культурність

О. Гончар

Руйнівні процеси, які відбулися в структурі української мови на рівні мовної спроможності окремих мовців (масового мовця), вийшли назовні і виявили ту величезну прірву, яка існує між історично виробленою, досконалою літературною формою української мови та її живою щоденною реалізацією.

Сучасна мовна ситуація кардинально відмінна від ситуації початку минулого століття. Сьогодні маємо розвинену літературну мову, здатну обслуговувати всі сфери суспільного життя, але відсутнє повноцінне побутування живих форм розмовного мовлення [1: 25].

Упродовж останніх десятиліть, які відзначаються зростанням рівня освіченості різних верств суспільства та можливостями масової комунікації, відчутнішою стала потреба більш гнучкого і структурованого підходу до усних різновидів мовлення, новоствавлення до розмовних елементів у повсякденному спілкуванні.

Норми розмовного стилю встановлюються не граматикиами, як у книжних стилях, а звичасм, національною традицією [2: 20].

Перед сучасною українською соціолінгвістикою постає ряд проблем, пов'язаних не лише з дослідженням соціальної бази української мови, а й з вивченням її соціально зумовлених стилістичних шарів давніших періодів, зокрема ХІХ–початку ХХ ст. У сучасних умовах існує та підсилюється небезпека зміни стилістичних норм під впливом російської мови, яка в мовленні багатьох сучасних носіїв української мови виступає посередником між думкою та її україномовним висловленням. Подібна ситуація існувала у різні періоди розвитку і становлення норм української літературної мови. Так, у 20–их–початку 30–их рр. в українську мову увійшло чимало висловів, утворених на зразок російських, у процесі непрофесійного перекладу, які увійшли у буденну мову, а потім і у книжну.

Як доводять сучасні психолінгвістичні дослідження, особливість кожної мови

виявляється не тільки і не стільки у словниковому протиставленні, скільки в характері поєднання інформативних складових, в особливостях зберігання мовної інформації у свідомості людини, в існуванні системних внутрішніх законів на концептуальному рівні мовних значень, у відповідності лексичним нормам. Для вироблення стилістичних норм у різних сферах вживання мови варто зважати на відповідність їх реальному життю мови, а не лише традиційним теоретичним положенням нашого мовознавства, яке більше спирається на писемні зразки мовлення.

Однією з характерних рис мовної ситуації в Україні є українсько-російський білінгвізм, який супроводжується інтерференцією, відхиленням від норм мов. Наслідком змішування мовних систем української та російської мов є суперінтерференція, яка одержала назву суржику. Мовною основою суржику є інтерферована українська мова, яка містить значну кількість запозичених російських слів, що передавалися з покоління в покоління і оформлені за нормами української мови. Це явище виявляється на різних рівнях мовної системи: у фонетиці – це порушення орфоепічних норм (*рїтм, серія*); у лексиці – вживання русизмів (*врач замість лікар*); у семантиці – використання слів у невластивому для них в українській мові значенні (*неділя замість тиждень*); у граматиці – заміна норм української мови російськими (*два брати – два брата, через хворобу – із-за хвороби*).

Суржик став різновидом мовлення, що містить у собі різномірні елементи: мовні одиниці розмовно-побутової української мови, елементи розмовно-побутової лексики російської мови, позалітературні інтерферентні явища різних типів.

Серед відхилень від літературної норми домінує ненормативне наголошення слів, що підтримується орфоепічними нормами російської мови (*дочка, новий*); значна кількість русизмів (*конечно, даже*); порушення граматичних норм при формотворенні (*маюєм, бачим; Ивановна; самий розумний; весной, коңьам; по лісам; семидесяти; на руки, в аптекі; дякую Вас, іспит по історії*).

Вивчення суржику та шляхів його подолання є актуальною проблемою соціолінгвістики, що має велике соціокультурне значення для нормалізації мовної ситуації в Україні.

Молоді люди повинні дотримуватися норм, правил усного і писемного мовлення: правильно наголошувати, інтонувати, вживати слова, будувати речення, діалоги, тексти тощо. Завдання викладачів – допомагати студентам розвинути в собі здатність оптимального вибору мовних засобів, відповідно до предмета розмови, співрозмовника, мовленнєвої ситуації.

Заняття з української мови у ВНЗ, особливо негуманітарного спрямування, допомагають виконанню таких завдань: сприяють удосконаленню знань з української мови, оволодінню її стилістичними, лексичними, граматичними, акцентологічними та орфографічними нормами, спонукають свідомо користуватися усіма багатствами української мови (лексичними, синтаксичними, фразеологічними тощо), підвищенню рівня культури мовлення.

Виконання мовленнєвих завдань буде ефективним, якщо викладачі будуть виховувати у студентів потребу у вивченні рідної мови, піднімати рівень практичного володіння українською мовою, працювати над культурою мовлення, сприяти розвитку усної і писемної мовленнєвої діяльності студентів, що допомогло б їм уникати ганебного суржику та вільно спілкуватися не тільки на фаховому рівні, але й у всіх сферах життя.

Так, засобами рідної мови відбувається знайомство з культурою народу: духовною,

яка закарбована в моральних принципах, вірі, та матеріальною, яка відображена у традиціях, звичаях і обрядах; через ознайомлення студентів з лексичними, стилістичними фразеологічними багатствами рідної мови.

Самоцінний прошарок української мови – народні прислів'я, приказки, які передають культурні надбання, звичаї, погляди, вірування, способи мислення, виховання, суспільні норми, становлять національний характер, світогляд, національну самосвідомість. Знайомство з народними традиціями у мовленні – мовленнєвим етикетом дає розуміння ментальності українців, їхньої поваги до слова.

Зважаючи на те, що студенти ВНЗ – майбутня еліта, навчальні дидактичні матеріали, які використовуються на заняттях з української мови, повинні викликати у студентів інтерес і бажання вчитися рідною мовою, тобто, вони повинні бути цікавими, повчальними, інформаційно насиченими.

При вивченні теми «Лексичний склад української мови» збагачується та активізується мовлення студентів: студенти демонструють різні прийоми пояснення лексичного значення слова, а також принципи відбору лексики для різних функціональних стилів. Творча робота із словом (вивчення етимології, тлумачення, написання та вимови, застосування) показує студентам не лише багатство мови, але й силу емоційного впливу слова.

Студенти виявляють інтерес до походження власних імен української мови. Повага до власного імені закликає до пошуку його значення, походження.

У ході лекції «Іншомовні та запозичені слова» викладач звертає увагу на вплив міждержавних, політичних, економічних, культурних, стосунків на лексичний склад мови. Невід'ємними складовими практичних занять з цієї теми є: розширення лексичного запасу студента, в першу чергу, поповнення термінологічною та професійною лексикою, яка представляє найбільший шар іншомовної лексики. Основним моментом виховного впливу є застереження – не зловживати іноземними словами, в першу чергу, у повсякденному спілкуванні, бути патріотами рідної мови.

Особливо продуктивною є робота з розвитку зв'язного мовлення, яка передбачає підготовку до спілкування на різні теми (підготовка повідомлень, виступів). Такі завдання завжди цікаві студентам, якщо тематика наближена до життєвих інтересів молоді, спрямована на оволодіння майбутнім фахом. Студенти виявляють не лише мовленнєву індивідуальність, але й свою громадянську позицію.

Значної уваги потребує створення україномовного середовища в основних сферах: власне мовній, культурно-освітній, професійній, суспільній. Бесіда на тему «Рідномовні обов'язки» закликає студентів до спілкування українською мовою у всіх сферах. Активна участь у обговоренні проблеми «паперового статусу» української мови свідчить про те, що студенти переймаються проблемою меншовартості рідної мови. Вислови студентів про «необхідність повернути українській мові її національний статус», «природну першу роль» пояснюють позицію молоді у ставленні до мови.

Фахівець з вищою освітою має бути не тільки зразком у професійній галузі, а й носієм і пропагандистом культурної поведінки, культури спілкування. Стимулами для формування культури мовлення майбутніх фахівців повинні бути: статус української мови як державної розширює сфери її функціонування, зокрема в галузі науки і техніки; професійне становлення і оволодіння мовою в навчальних цілях; формування мовної особистості майбутнього фахівця (інженера, економіста), підвищення його мовленнєвої компетенції у найрізноманітніших ситуаціях мовленнєвої комунікації.

Необхідно формувати у студентів переконання, що вдосконалення мовленнєвої

культури сприяє розвитку інтелекту, створенню фахового образу, досягнення соціального престижу.

Активна участь студентів у обговоренні проблеми залежності культури мовлення від загальної культури людини засвідчує зацікавленість, бажання удосконалення загальної культури і, як результат, культури мовлення. Важливим у формуванні мовленнєвої культури студентів є звертання до національного мовленнєвого етикету українців: національні риси притаманні привітанням та побажанням (Доброго дня, Усього найкращого, На все добре та ін.), толерантність, вміння вислухати співрозмовника, стриманість у висловлюванні зауваження чи побажання, повага та доброзичливість, які проявляються навіть при вирішенні спірних питань.

Занепокоєність у викладачів висликає те, що словниковий запас студентів поповнюється жаргонізмами, мовними штампами, нецензурними висловами. У протипагу викладачі звертаються до історії української мови, чистоти й цнотливості українського мовлення, що відзначали іноземці, побувавши в Україні. Наводили приклад, що турецький мандрівник Ельвія Челебі, побувавши у 1657 р. в Україні, відзначав, що українці – це стародавній народ, а їхня мова всеосяжніша, ніж перська, китайська чи монгольська. У цій мові йому вдалося знайти лише чотири лайливих вирази: «щезни, собако», «свиня», «чорт», «дідько» [3: 209]. Через пояснення історії виникнення «мату», який не має українських коренів, закликали студентів до уважного, бережного, сумлінного ставлення до рідного слова. Ставлення до мови студентів виявлялося при обговоренні якості друкованої продукції, на кшталт «Словника соромітницької лексики» Л. Подерв'янського.

На заняттях з мови викладачі використовували тексти художніх творів української класичної літератури, публіцистичні та наукові матеріали. Таким чином студентам надавалася можливість порівняти величну, мелодійну літературну мову з мовою-суржигом, в якій містяться слова-покручі, соромітницька лексика. Прискіплива оцінка студентами прочитаного стала свідченням їхнього свідомого ставлення до справжніх цінностей.

Студентські вислови-коментарі щодо брутальності мови обнадіюють. Молоді люди розуміють стильову диференціацію мови, тому вважають «соромітницьку лексику» – вуличною, «непристойні вислови» – ознакою невігластва.

Наші спостереження засвідчили розуміння студентами того, що мовлення майбутнього фахівця має бути естетично-елегантним (оптимально дібраний темп, звучність мовлення, різноманітність синтаксичних конструкцій, використання фразеологізмів тощо), позбавленим примітивізму та вульгарщини.

Від студентів вимагається дотримання норм літературної мови, орфоепічних, орфографічних, лексичних, граматичних, стилістичних, пунктуаційних. У цьому допоможуть рекомендації викладачів, самостійна систематична робота зі словниками та довідниками, а головне – бажання підвищити рівень культури мовлення.

Необхідним чинником у формуванні мовленнєвої культури є знання орфоепічних норм. Звукове оформлення усного мовлення сприяє, як і орфографія, поліпшенню мовного спілкування. Робота над вимовою, особливо, над наголосом потребує особливої уваги, бо в українській мові наголос має велике значення, пов'язаний з утворенням граматичних форм, виконує розпізнавальну функцію. Така робота проводиться і з метою підкреслення милозвучності української мови.

Засвоєнню лексичних, орфоепічних норм української мови сприяють ЗМІ (прослуховування радіо– та телепередач). Цікавим є факт прискіпливого ставлення молодих людей до мовлення дикторів: виявлення фонетичного фальшу у вимові та наголошенні слів;

виголошення російських фраз по-українськи; вживання граматичних форм, яких немає у чинному правописі, – це виявлення небайдужості, прагнення мовленнєвого взірця, чистоти рідної мови.

Визначальна у навчально-виховному процесі мовна особистість викладача. Викладач особистим прикладом повинен навчити студентів україномовній стійкості (спілкуванню українською не лише в аудиторії на заняттях з мови).

Висновки

Варто пам'ятати, що мова – не просто засіб спілкування, не лише джерело інформації, а саме життя суспільства. Студенти ВНЗ – не лише фахівці у своїй галузі, а й представники української інтелігенції, з високою культурою поведінки, грамотним ставленням до політики, економіки, соціальних змін, які відбуваються у світі, національно свідомі люди, активні громадяни суспільства, віддані своїй справі, корисні своїй країні.

Необхідно шукати шляхи до вивчення рідної мови, стимулювати до вдосконалення мовних та мовленнєвих знань, підвищення культури мовлення, що веде до зростання загальної культури особистості.

Завдання викладача української мови – прищеплювати молодому поколінню необхідність мислити, говорити, утверджувати державний статус і розширювати діапазон вживання української мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Масенко Л. Т. Мова і політика. – К.: Соняшник, 1999. – 100 с.
2. Зубков М. Сучасна українська ділова мова. – Х.: Торсінг, 2002. – 448 с.
3. Іванишин В., Радевич-Винницький Я. Мова і нація/ Тези про місце і роль мови в національному відродженні України. – Дрогобич: Відродження, 1994. – 217 с.

УДК 81'373.422.6:62.502.3

*Заніздра В. В.
(Кременчук, Україна)*

ДІАЛОГ ЯК ФОРМА МОВНОГО СПІЛКУВАННЯ

У статті розкривається сутність діалогу, яка зводиться до конститутивної ролі в пізнанні й самопізнанні; встановлюються джерела діалогізму. Автор доводить, що діалог є природнішою формою передачі думок, найбільш уживаною формою соціально-мовного спілкування. Діалог сприяє покращенню процесів спільного пізнання, досягнення соціального змісту. Стаття характеризує основні поняття діалогічної парадигми, розкриває особливості діалогічного підходу до мови й пізнання, визначені М. Бахтіним.

Ключові слова: діалог, діалогічне мовлення, діалогічна парадигма.

The article determines dialogue essence brought to constitutive function in knowledge and self-knowledge; ascertains sources of dialogism. The author proves dialogue to be the most natural form of a social and verbal communication. It makes for the better processes of a general knowledge and a social purport attainment. The article defines basic concepts of a dialogical paradigm, describes peculiarities of a dialogical approach to language and knowledge having been determined by M. Bakhtin.